

АНОТАЦІЯ

Воєводін І. С. Міжнародний організаційно-правовий механізм захисту екологічних прав вразливих категорій осіб. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право» (29 – Міжнародні відносини). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2024.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню питання щодо міжнародного організаційно-правового механізму захисту екологічних прав вразливих категорій осіб. У Розділі 1 надано характеристику положень міжнародно-правових актів універсального і регіонального характеру, які регулюють окремі питання захисту екологічних прав вразливих категорій осіб (дітей, жінок, екологічних мігрантів, корінних народів). Зокрема, на міжнародному універсальному рівні було проаналізовано положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., а також загальні зауваження Комітету ООН з прав людини та Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав щодо захисту екологічних прав вразливих категорій осіб. Надано характеристику положень міжнародно-правових актів у сфері охорони навколишнього середовища, як-от: Декларація Ріо-де-Жанейро 1992 р., Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р., Канкунські угоди 2010 р., Протокол про воду та здоров'я 1999 р. до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків і міжнародних озер 1992 р., Мінаматська конвенція про ртуть 2013 р., Паризька угода про зміну клімату 2015 р. та ін. щодо забезпечення екологічних прав вразливих категорій населення. Окрему увагу приділено резолюціям Генеральної Асамблеї ООН, Ради ООН з прав людини, доповідям Генерального секретаря ООН та спеціальних доповідачів Ради ООН з прав людини, а також актам спеціалізованих установ ООН, зокрема ЮНЕП,

ВООЗ, ЮНЕСКО тощо. Підсумовано, що квінтесенцією забезпечення екологічних прав вразливих категорій осіб є визнання і захист їхнього права на здорове, чисте та безпечне навколишнє середовище, а також низки матеріальних і процесуальних екологічних прав, як-от: право на чисту воду, здоров'я, біорізноманіття, екологічну інформацію, екологічне судочинство тощо. За підсумками проведеного аналізу міжнародних актів встановлено, що права вразливих осіб в екологічній сфері отримали фрагментарне закріплення у низці договірних та рекомендаційних актів у галузі прав людини та навколишнього середовища, які були прийняті під егідою ООН.

На міжнародному регіональному рівні охарактеризовано акти, прийняті в межах Ради Європи, Африканського Союзу, Організації американських держав тощо, які містять положення щодо захисту прав вразливих категорій осіб в екологічній сфері, серед яких: резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи 2307 «Правовий статус «кліматичних біженців» 2019 р., 2396 «Закріплення права на здорове довкілля: необхідність активізації дій з боку Ради Європи» 2021 р., 2400 «Боротьба з нерівністю у праві на безпечне, здорове та чисте довкілля» 2021 р., 2401 «Клімат та міграція» 2021 р., 2493 «Політичні стратегії запобігання, підготовки та протистояння наслідкам стихійних лих» 2023 р., Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2016)3 щодо прав людини та бізнесу, Американська декларація прав та обов'язків людини 1948 р., Статут Організації американських держав 1948 р., Американська конвенція з прав людини 1969 р., Додатковий протокол до Американської конвенції з прав людини 1969 р. у галузі економічних, соціальних і культурних прав (Сан-Сальвадорський протокол) 1988 р., Регіональна угода про доступ до інформації, участь громадськості та правосуддя з питань довкілля в Латинській Америці та Карибському басейні (Угода Есказу) 2018 р., Соціальна хартія Америки 2012 р. та План дій Соціальної хартії Америки 2015 р., Міжамериканська демократична хартія 2001 р., резолюції Міжамериканської комісії з прав людини 1/08 «Принципи та найкращі практики щодо захисту осіб, позбавлених волі, на

американському континенті» 2008 р., 1/17 «Права людини та боротьба з безкарністю та корупцією» 2017 р., 1/18 «Корупція та права людини» 2018 р. 04/19 «Міжамериканські принципи щодо прав людини всіх мігрантів, біженців, осіб без громадянства та жертв торгівлі людьми» 2019 р., 3/21 «Надзвичайна кліматична ситуація: обсяг міжамериканських зобов'язань щодо прав людини» 2021 р., Африканська хартія прав людини і народів 1981 р., Установчий акт Африканського Союзу 2000 р., Додатковий протокол до Африканської хартії прав людини і народів 1981 р. про права жінок в Африці (Протокол Мапуту) 2003 р., Африканська конвенція по збереженню природи та природних ресурсів 1968 р. (переглянута у 2003 р.), Бамакська конвенція про заборону ввезення в Африку і контроль за транскордонним перевезенням та утилізацією в Африці небезпечних відходів 1991 р., Порядок денний на період до 2063 р. «Африка, яку ми хочемо», резолюція Африканської комісії з прав людини і народів ACHPR/Res.153(XLVI)09 про зміну клімату та права людини і необхідність дослідження їх впливу на Африку тощо. Крім того, проаналізовано релевантну практику регіональних судових та квазі-судових органів, як-от: Європейський суд з прав людини, Європейський комітет із соціальних прав, Міжамериканський суд з прав людини та Африканський суд з прав людини.

Розкрито існуючі підходи до визначення понять «вразливість» та «вразливі категорії осіб» як у загальному розумінні, так і в контексті навколишнього середовища. Визначено, що структурними елементами вразливості є вплив (зовнішня загроза), чутливість (ступінь сприйнятливості) та стійкість (здатність адаптуватися), а її характерними рисами є багато вимірність та динамічність. Акцентовано увагу на специфічних характеристиках та критеріях, що застосовуються до окремих категорій осіб, за якими вони є особливо вразливими і непропорційно страждають від погіршення стану довкілля та зміни клімату.

У Розділі 2 розкрито питання щодо захисту екологічних прав окремих вразливих категорій осіб, а саме: дітей, жінок, екологічних мігрантів та

корінних народів. Охарактеризовано положення міжнародно-правових актів, прийнятих під егідою Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації американських держав, Африканського Союзу (Конвенція ООН про права дитини 1989 р., Зауваження загального характеру Комітету ООН з прав дитини, резолюції Ради ООН з прав людини, рамкові програми, резолюції, стратегічні акти тощо) щодо забезпечення екологічних прав дітей. Акцентовано на значущості дотримання принципу забезпечення найкращих інтересів дитини як невід'ємної складової захисту їхніх екологічних прав. В аспекті дослідження механізмів захисту екологічних прав дитини висвітлено діяльність таких механізмів як: ЮНІСЕФ, ЮНЕП, Африканський комітет експертів з прав і основ добробуту дитини тощо.

У контексті дослідження питання щодо захисту екологічних прав жінок було наголошено на необхідності інкорпорації гендерної перспективи в міжнародні та національні акти, програми і політики екологічного спрямування, розширення участі жінок у вирішенні екологічних питань, а також їхнього захисту від насильства, зокрема того, що виникає через екологічні чинники. Висвітлено діяльність органів системи ООН, зокрема Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок, структури «ООН-Жінки», Комісії зі становища жінок щодо захисту прав жінок в екологічній сфері. На регіональному рівні проаналізовано положення міжнародних угод, стратегій забезпечення гендерної рівності, резолюцій тощо щодо закріплення екологічних або кліматичних аспектів гендерної рівності. Підсумовано, що РЄ і ЄС зосереджені на розширенні прав і можливостей жінок в екологічному менеджменті та розробці гендерно-чутливих стратегій щодо пом'якшення наслідків клімату та стихійних лих. Африка стала єдиним регіоном, в якому право жінок на здорове довкілля отримало належне договірне закріплення у Протоколі Мапуту 2003 р.

Охарактеризовано міжнародні організаційно-правові засади захисту екологічних прав осіб, які вимушені переміщуватися всередині своїх країн та через міжнародні кордони унаслідок зміни клімату і загальної деградації

навколишнього середовища. Висвітлено основні підходи до визначення понять «екологічний/кліматичний біженець» та «екологічний/кліматичний мігрант», а також проведено їх розмежування. Зроблено висновок про доцільність застосування принципу «невидворення» до осіб, які шукають притулку унаслідок переміщення через міжнародні кордони з екологічних причин, як гарантії захисту та заохочення їхніх основоположних прав.

Акцентовано увагу на особливій вразливості корінних народів та громад до погіршення стану довкілля та зміни клімату через їхній тісний зв'язок із навколишнім середовищем, землею та природними ресурсами. Проаналізовано низку універсальних міжнародно-правових актів, які стосуються захисту екологічних прав корінних народів, як-от: Конвенція МОП № 107 про захист та інтеграцію корінного та іншого населення 1957 р., Конвенція МОП №169 про корінні народи та народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах 1989 р., Декларація ООН про права корінних народів 2007 р. тощо. Висвітлено діяльність таких органів і спеціальних процедур ООН щодо заохочення і захисту прав корінних народів в екологічній сфері, як: Комітет ООН з прав людини, Комісія міжнародного права ООН, Постійний форум з питань корінних народів, Спеціальний доповідач з прав людини і навколишнього середовища, Спеціальний доповідач з прав корінних народів.

Охарактеризовано прецедентну практику міжнародних правозахисних органів (ЄСПЛ, МАСПЛ, МАКПЛ тощо) щодо захисту екологічних прав вразливих категорій населення (дітей, жінок, екологічних мігрантів, корінних народів).

Третій розділ присвячено дослідженню національного досвіду імплементації міжнародних стандартів щодо захисту екологічних прав вразливих категорій осіб на прикладі Сполучених Штатів Америки, Французької Республіки і Фінляндської Республіки. Проаналізовано акти національного законодавства США, положення яких містять норми щодо захисту прав вразливих осіб в екологічній сфері, як-от: виконавчі накази

Президента США 13045 «Про захист дітей від екологічних ризиків для здоров'я та безпеки» 1997 р., 12898 «Федеральні дії щодо екологічної справедливості в меншинах і групах з низькими доходами» 1994 р., 14008 «Про подолання кліматичної кризи всередині держави та за кордоном» 2021 р., 14013 «Перебудова та вдосконалення програм переселення біженців і планування впливу зміни клімату на міграцію» 2021 р., 14096 «Про активізацію зобов'язань щодо екологічної справедливості для всіх» 2023 р.; федеральні закони «Про захист якості харчових продуктів» 1996 р. та «Про хімічну безпеку для 21-го століття» 2016 р. Акцентовано на діяльності Агентства з охорони довкілля США (EPA) та його програмних документах, як-от: Політика EPA з охорони здоров'я дітей 2021 р., Політика управління екологічними програмами в індіанських резерваціях 1984 р., Політика EPA щодо екологічної справедливості для роботи з федерально визнаними племенами та корінними народами 2014 р. тощо. Визначено, що американський підхід до захисту екологічних прав вразливих категорій осіб ґрунтується на концепціях забезпечення «екологічної справедливості» та «екологічного здоров'я».

У контексті дослідження національного досвіду Французької Республіки в означеній сфері проаналізовано положення Конституції Франції 1958 р., Екологічного кодексу 2000 р., Хартії про навколишнє середовище 2004 р., Резолюції Сенату Франції № 99 щодо ризику впливу токсичних речовин, які містять ендокринні руйнівники, Міжнародної стратегії Франції з гендерної рівності на період 2018-2022 рр., Закону «Про сільське, харчове та лісове господарство» 2014 р., 4-го національного плану «Здоров'я та навколишнє середовище» (2020-2025 рр.) тощо. Зроблено висновок про те, що у Франції діти є вразливою категорією, яка отримує найбільший обсяг захисту своїх екологічних прав, у той час як французьке законодавство майже не містить норм щодо відповідних прав інших вразливих груп.

Розкрито положення щодо забезпечення екологічних прав вразливих категорій населення таких актів національного законодавства Фінляндської

Республіки як: Закон «Про оленярство» 1990 р., Закон «Про збереження довкілля» 1996 р., Конституція Фінляндії 1999 р., Закон «Про землекористування та забудову» 1999 р., Закон «Про охорону дитинства» 2007 р., Закон «Про охорону навколишнього середовища» 2014 р., Закон «Про клімат» 2022 р., Національна кліматична та енергетична стратегія «Вуглецево-нейтральна Фінляндія 2035» 2022 р., План дій щодо жінок, миру та безпеки на 2023-2027 рр. тощо. Зроблено висновок про те, що Фінляндія стала однією з країн, норми національного законодавства якої передбачають надання тимчасового спеціального захисту іноземним громадянам, які вимушені переміщуватися через екологічні катастрофи. Крім того, було визначено, що найбільш репрезентованою вразливою категорією осіб у законодавстві Фінляндії з питань навколишнього середовища є корінний народ Фінляндії – саами, захист екологічних прав яких є невід'ємною складовою діяльності саамського парламенту.

Ключові слова: вразливість, гендер, зміна клімату, екологічні права, корінні народи, механізми захисту, міграція, навколишнє середовище, права людини.

ABSTRACT

Voievodin I. S. International organizational and legal mechanism for protection of environmental rights of vulnerable persons. – Qualification scholarly paper: a manuscript.

Thesis submitted for obtaining the Doctor of Philosophy degree in International relations, Specialty 293 – International Law. – V. N Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2024.

The thesis is devoted to a comprehensive study of the issue of international organizational and legal mechanism for protection of environmental rights of vulnerable persons. Chapter 1 provides characteristics of the provisions of international legal acts of a universal and regional nature, which regulate certain issues of protection of environmental rights of vulnerable persons (children, women, environmental migrants, indigenous peoples). At the international universal level, in particular, the provisions of the International Covenant on Civil and Political Rights of 1966, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 1966, as well as the general comments of the Committee on Human Rights and the Committee on Economic, Social and Cultural Rights regarding the protection of environmental rights of vulnerable persons were analyzed. Provisions of international legal acts in the field of environmental protection, such as the Rio Declaration on Environment and Development of 1992, the UN Framework Convention on Climate Change of 1992, the Cancun Agreements of 2010, the Protocol on Water and Health of 1999 to the Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes of 1992, the Minamata Convention on Mercury of 2013, the Paris Agreement of 2015, etc. regarding the ensuring of environmental rights of vulnerable categories are described. Particular attention is paid to resolutions of the UN General Assembly, the UN Human Rights Council, reports of the UN Secretary General and special rapporteurs of the UN Human Rights Council, as well as acts of UN specialized agencies, including UNEP, WHO, UNESCO, etc. It was concluded that the quintessence of ensuring the environmental rights of vulnerable persons is the

recognition and protection of their right to a healthy, clean and safe environment, which includes a number of material and procedural environmental rights, such as the right to clean water, health, biodiversity, environmental information, environmental justice, etc. According to the results of the analysis of international acts, it was established that the rights of vulnerable persons in the environmental sphere were fragmentarily enshrined in a number of treaties and recommendatory acts in the field of human rights and the environment, which were adopted under the auspices of the UN.

At the international regional level, the acts adopted within the framework of the Council of Europe, the African Union, the Organization of American States, etc., are characterized, including resolutions of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe 2307 "A legal status for "climate refugees" of 2019, 2396 "Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe" of 2021, 2400 "Combating inequality in the right to a safe, healthy and clean environment" of 2021, 2401 "Climate and migration" of 2021, 2493 "Political strategies to prevent, prepare for, and face the consequences of natural disasters" of 2023, Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe CM/Rec(2016)3 on human rights and business of 2016, American Declaration of the Rights and Duties of Man of 1948, Charter of the Organization of American States of 1948, American Convention on Human Rights of 1969, Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights (Protocol of San Salvador) of 1988, Regional Agreement on Access to Information, Public Participation and Justice in Environmental Matters in Latin America and the Caribbean (Escazu Agreement) of 2018, the Social Charter of the Americas of 2012 and the Plan of Action of the Social Charter of the Americas of 2015, the Inter-American Democratic Charter of 2001, resolutions of Inter-American Commission on Human Rights 1/08 "Principles and Best Practices on the Protection of Persons Deprived of Liberty in the Americas" of 2008, 1/17 "Human Rights and the Fight Against Impunity and Corruption" of 2017, 1/18 "Corruption and Human Rights" of 2018, 04/19 "Inter-

American Principles on the Human Rights of All Migrants, Refugees, Stateless Persons, and Victims of Human Trafficking" of 2019, 3/21 "Climate Emergency: Scope of Inter-American Human Rights Obligations" of 2021, African Charter on Human and Peoples' Rights of 1981, The Constitutive Act of the African Union of 2000, Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa (Maputo Protocol) of 2003, Revised 1968 African Convention on the Conservation of Nature and Natural Resources (revised in 2003), the Bamako Convention on the Ban of the Import into Africa and the Control of Transboundary Movement and Management of Hazardous Wastes within Africa of 1991, Agenda 2063: The Africa We Want of 2015, Resolution of the African Commission on Human and Peoples' Rights ACHPR/Res.153(XLVI)09 on Climate Change and Human Rights and the Need to Study its Impact in Africa of 2009, etc. In addition, the relevant practice of regional judicial and quasi-judicial bodies, such as the European Court of Human Rights, the European Committee of Social Rights, the Inter-American Court of Human Rights and the African Court on Human and Peoples' Rights is analyzed.

Existing approaches to defining the concepts of "vulnerability" and "vulnerable persons", both in the general sense and in the context of the environment, are disclosed. It was determined that the structural elements of vulnerability are impact (external threat), sensitivity (degree of susceptibility) and resilience (ability to adapt) and its characteristic features are multidimensionality and dynamism. Attention is focused on the specific characteristics and criteria applied to certain categories of persons, according to which they are particularly vulnerable and suffer disproportionately from the deterioration of the environment and climate change.

Chapter 2 highlights the issue of the protection of environmental rights of certain vulnerable categories of persons, namely children, women, environmental migrants and indigenous peoples. The provisions of the international legal acts adopted under the auspices of the United Nations, the Council of Europe, the Organization of American States, the African Union (UN Convention on the

Rights of the Child of 1989, General Comments of the UN Committee on the Rights of the Child, resolutions of the UN Human Rights Council, framework programs, resolutions, strategic acts, etc.) regarding the provision of children's environmental rights are characterized. Emphasis is placed on the importance of observing the principle of ensuring the best interests of the child as an integral component of protecting their environmental rights. The activities of such mechanisms as UNICEF, UNEP, the African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child, etc. are covered in the aspect of the study of mechanisms for protecting the environmental rights of the child.

Within the context of research of the protection of women's environmental rights, the need to incorporate a gender perspective into international and national environmental acts, programs and policies, to expand women's participation in solving environmental issues, as well as their protection from violence, in particular the one arising from environmental factors, was emphasized. The activities of the UN system bodies, in particular the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, the "UN-Women" entity, the Commission on the Status of Women regarding the protection of women's rights in the environmental sphere are highlighted. At the regional level, the provisions of international agreements, strategies for ensuring gender equality, resolutions, etc. regarding the consolidation of environmental or climate aspects of gender equality were analyzed. It is summarized that the Council of Europe and the EU are focused on expanding the rights and opportunities of women in environmental management and developing gender-sensitive strategies for mitigating the consequences of climate and natural disasters. Africa became the only region in which women's right to a healthy environment received proper treaty recognition in the 2003 Maputo Protocol.

The international organizational and legal grounds for the protection of the environmental rights of persons who are forced to move within their countries and across international borders as a result of climate change and general environmental degradation are characterized. The main approaches to defining the

concepts of "environmental/climate refugee" and "environmental/climate migrant", as well as their distinguishment, are highlighted. A conclusion was drawn on the expediency of applying the principle of "non-refoulement" to persons seeking asylum as a result of displacement across international borders for environmental reasons as a guarantee of protection and promotion of their fundamental rights.

Attention is focused on the special vulnerability of indigenous peoples and communities to environmental degradation and climate change due to their close connection with the environment, land and natural resources. A number of universal international legal acts, related to the protection of the environmental rights of indigenous peoples, are analyzed, such as ILO Indigenous and Tribal Populations Convention No. 107 of 1957, ILO Indigenous and Tribal Peoples Convention No. 169 of 1989, the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples of 2007, etc. The activities UN bodies and special procedures regarding the promotion and protection of the rights of indigenous peoples in the environmental sphere, such as the UN Committee on Human Rights, the UN International Law Commission, the Permanent Forum on Indigenous Issues, the Special Rapporteur on the human right to a healthy environment, the Special Rapporteur on the rights of Indigenous Peoples are highlighted.

The precedent practice of international human rights bodies (IACHR, IACtHR, IACHR, African Commission on Human and Peoples' Rights etc.) regarding the protection of environmental rights of vulnerable persons (children, women, environmental migrants, indigenous peoples) is characterized.

The third chapter is devoted to the study of national experiences of the implementation of international standards for the protection of environmental rights of vulnerable persons on the example of the United States of America, the French Republic and the Republic of Finland. The acts of the US national legislation, the provisions of which contain norms for the protection of the rights of vulnerable persons in the environmental sphere, were analyzed, such as executive orders of the President of the USA 13045 "Protection of Children From Environmental Health Risks and Safety Risks" of 1997, 12898 "Federal Actions to

Address Environmental Justice in Minority Populations and Low-Income Populations" of 1994, 14008 "Tackling the Climate Crisis at Home and Abroad" of 2021, 14013 "Rebuilding and Enhancing Programs to Resettle Refugees and Planning for the Impact of Climate Change on Migration" of 2021, 14096 "Revitalizing Our Nation's Commitment to Environmental Justice for All" of 2023; Food Quality Protection Act of 1996 and Chemical Safety for the 21st Century Act of 2016. Emphasis is placed on the activities of the US Environmental Protection Agency (EPA) and its policy documents, such as EPA's Policy on Children's Health of 2021, Policy for the Administration of Environmental Programs on Indian Reservations of 1984, EPA Policy on Environmental Justice for Working with Federally-Recognized Tribes and Indigenous Peoples of 2014, etc. It was determined that the American approach to protecting the environmental rights of vulnerable categories of persons is based on the concepts of ensuring "environmental justice" and "environmental health".

In the context of the study of the national experience of the French Republic in this area, the provisions of the French Constitution of 1958, the Environmental Code of 2000, the Charter for the Environment of 2004, Resolution of the French Senate No. 99 on the risk of exposure to toxic substances that contain endocrine disruptors and the France's International Strategy on Gender Equality (2018-2022), the Law "On Agriculture, Food and Forestry" of 2014, the 4th National Environmental Health Plan (2020-2025), etc.were analyzed. It is concluded that in France children are the vulnerable category that receives the greatest amount of protection for their environmental rights, while French legislation contains almost no provisions regarding the corresponding rights of other vulnerable groups.

The provisions on ensuring the environmental rights of vulnerable peoples of such acts of the national legislation of the Republic of Finland as: the Reindeer Husbandry Act of 1990, the Nature Conservation Act of 1996, the Constitution of Finland of 1999, the Land Use and Building Act of 1999, Child Welfare Act of 2007, Environmental Protection Act of 2014, Climate Change Act of 2022, National Climate and Energy Strategy "Carbon-Neutral Finland 2035" of 2022,

Women, Peace and Security National Action Plan 2023-2027, etc. are disclosed. It was concluded that Finland has become one of the countries whose national legislation provides for the provision of temporary special protection to foreign citizens who are forced to relocate due to environmental disasters. In addition, it was determined that the most represented vulnerable category of persons in Finnish environmental legislation is the indigenous people of Finland – the Sami, whose protection of environmental rights is an integral part of the activity of the Sami Parliament.

Key words: vulnerability, gender, climate change, environmental rights, indigenous peoples, protection mechanisms, migration, environment, human rights.